

ΑΠΑΛΛΑΓΗ ΑΠΟ ΤΑ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ
Παιδαγωγικό Σχόλιο σε Νομικά Πορίσματα και Αποφάσεις

ΣΤΑΥΡΟΥ ΓΙΑΓΚΑΖΟΓΛΟΥ
Συμβούλου του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Στη σκιά του ζητήματος των ταυτοτήτων, το πρόβλημα της αναγραφής του θρησκευματος στους απολυτήριους τίτλους σπουδών της εκπαίδευσης απασχόλησε την Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα. Η ανεξάρτητη αυτή Αρχή υποστήριξε σε σχετική της απόφαση (1143 Α /25-06-2002) ότι η αναγραφή του θρησκευματος όχι μόνο προσβάλλει τη θεμελιώδη αρχή της αναγκαιότητας της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, αλλά ακόμη και η μη συμπλήρωση της σχετικής ένδειξης στο πεδίο «θρήσκευμα» μπορεί να εκθέσει τον κάτοχο του απολυτηρίου σε διακρίσεις με βάση τις θρησκευτικές πεποιθήσεις του. Τελικώς, έκρινε ως μη νόμιμη την αναγραφή του θρησκευματος στα απολυτήρια. Ακολούθως, θεώρησε επίσης ως μη νόμιμη την απαιτούμενη δήλωση του θρησκευματος προκειμένου να απαλλαγεί ο μαθητής από τα θρησκευτικά. Η δήλωση του θρησκευματος, σύμφωνα με τη γνωμοδότηση της ως άνω αρχής, αντιβαίνει προς την αρνητική θρησκευτική ελευθερία των μαθητών και των γονέων τους, καθόσον οι τελευταίοι έχουν ασφαλώς το δικαίωμα να εξασφαλίζουν για τα παιδιά τους μόρφωση και εκπαίδευση, η οποία να συμφωνεί με τις δικές τους θρησκευτικές και φιλοσοφικές πεποιθήσεις (Προσθ. Πρωτ. 1, αρθρ. 2 ΕΣΔΑ). Σύμφωνα με την Αρχή Προστασίας, «δεν είναι συνεπώς απαραίτητο (οι γονείς) να είναι άθεοι, ετερόδοξοι ή ετερόθρησκοι, για να ζητήσουν την απαλλαγή των παιδιών τους από το μάθημα των θρησκευτικών». Αρκεί να επικαλεσθούν «γενικότερες κοσμοθεωρητικές αντιλήψεις», για να απαλλαγεί ο μαθητής αυτοδικαίως. Είναι πάντως ενδιαφέρον ότι η απόφαση αυτή της Αρχής επισημαίνει ότι ο διευθυντής του σχολείου δικαιούται να ελέγχει τη σοβαρότητα των σχετικών δηλώσεων απαλλαγής. Τούτο βέβαια είναι απορίας άξιον, αφού η Αρχή συνιστά στο Υπουργείο Παιδείας να τροποποιήσει τις σχετικές διαταγές, ώστε οι δηλώσεις αυτές να γίνονται από τους μαθητές ή τους κηδεμόνες τους «κατ' επίκληση των πεποιθήσεών τους και χωρίς να προβαίνουν σε καμία περαιτέρω διευκρίνιση», δίχως, δηλαδή, να δηλώνουν «αν είναι άθρησκοι, ετερόδοξοι ή ετερόθρησκοι», καθώς προέβλεπε σχετική νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας (απόφαση 3356/95).

Ο Συνήγορος του Πολίτη, θεώρησε αρχικά ότι η απόφαση του ΥΠΕΠΘ κινείται προς την ορθή κατεύθυνση, να αρκεί, δηλαδή, απλή δήλωση του μαθητή ή των γονέων του «ότι δεν είναι Χριστιανός Ορθόδοξος, χωρίς να είναι υποχρεωτική η αναφορά του θρησκευματος στο οποίο ανήκει» (Πόρισμα 3607.02.2.3/7-6-2002 και Εγκύκλιος 61723/13-6-2002 του ΥΠΕΠΘ). Κατόπιν, όμως, συμφώνησε και συντάχθηκε με την σχετική απόφαση της Αρχής Προστασίας και δέχτηκε ότι αρκεί η δήλωση των γονέων «ότι απλώς επιθυμούν την απαλλαγή του μαθητή από το μάθημα των θρησκευτικών» (Πόρισμα 19905.04.2.1/15-11-2004). Το δικαίωμα αυτό δεν αφορά μόνο τους ετερόθρησκους, αλλά και «όσους ορθόδοξους μαθητές επιθυμούν απλώς να μην διδάσκονται θρησκευτικά». Συνεπώς, το μάθημα καθίσταται αυτομάτως από υποχρεωτικό προαιρετικό, γίνεται μάθημα επιλογής. Αν, σύμφωνα με το *Σύνταγμα* (16,2), «Η παιδεία αποτελεί βασική αποστολή του κράτους και έχει σκοπό την ηθική...αγωγή των Ελλήνων, την ανάπτυξη της εθνικής και θρησκευτικής συνείδησης», ο Συνήγορος θεωρεί ότι τούτο «δημιουργεί υποχρέωση της πολιτείας να παρέχει θρησκευτική εκπαίδευση, όχι όμως και υποχρέωση των πολιτών να την δέχονται»(sic). Τίθεται, λοιπόν, το ερώτημα: αν δεν δέχονται την παροχή θρησκευτικής εκπαίδευσης, τότε δεν δικαιούνται να μην δέχονται και την εκπαίδευση για την ανάπτυξη εθνικής συνείδησης; Με δεδομένο ότι η εθνική συνείδηση καλλιεργείται στην εκπαίδευση από το σύνολο των μαθημάτων και ιδιαίτερα από τα μαθήματα της ιστορίας, της γλώσσας, της κοινωνικής και πολιτικής αγωγής, αλλά και με όλες τις, κατεξοχήν *κοινωνικοποιητικές*, εκφάνσεις και λειτουργίες του σχολείου, δεν θα μπορούσε κάποιος μαθητής, Έλληνας ή αλλοδαπός, επικαλούμενος λόγους ελευθερίας της συνείδησής του να ζητήσει απαλλαγή από ορισμένα μαθήματα που τυχόν θίγουν τις ευαισθησίες της εθνικής του καταγωγής; Από ορισμένους νομικούς κύκλους συνήθως υποστηρίζεται ότι ενώ «το δικαίωμα της απαλλαγής από το μάθημα ειδικά των θρησκευτικών για λόγους συνειδησιακούς βρίσκει έρεισμα στη ρητή, ειδική και emphatic κατοχύρωση από το άρθρο 13 παρ. 1 Συντ. της ελευθερίας της θρησκευτικής συνείδησης», δεν συμβαίνει το ίδιο για την γενική ελευθερία της συνείδησης. Η τελευταία «δεν φαίνεται ικανή να δικαιολογήσει την απαλλαγή από άλλα μαθήματα του σχολικού προγράμματος, εφόσον, τουλάχιστον, ο τρόπος διδασκαλίας και το περιεχόμενό τους ανταποκρίνονται στις στοιχειώδεις απαιτήσεις αντικειμενικότητας» (Χρυσόγονος Κ. «Θρησκευτική εκπαίδευση και επικρατούσα θρησκεία», στο συλ. τόμο *Θρησκευτική ελευθερία και επικρατούσα θρησκεία*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2000).

Κατά τον Συνήγορο του Πολίτη, το πρόβλημα του μαθήματος των θρησκευτικών και το δικαίωμα απαλλαγής από αυτό κάθε μαθητή που απλώς το επιθυμεί απορρέει από τον «δεδομένο “κατηχητικό” και, συνεπώς, μονόπλευρο χαρακτήρα του μαθήματος αυτού» και μάλιστα ασχέτως προς το ότι ο χαρακτήρας αυτός θεωρείται «σύμφωνος προς το Σύνταγμα». Το θρησκευτικό μάθημα στην δημόσια εκπαίδευσή μας εγκαλείται ότι είναι μονοφωνικό, κατηχητικό και μονόπλευρο (Συνήγορος), προσηλωμένο στο «πίστευε και μη ερεύνα» (Χρυσόγονος ο.π.), μονολιθικό και σκοταδιστικό, «ακραία περίπτωση κατηχητισμού και θρησκευτικής ενδογμάτισης στο πλαίσιο των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης» (Ζαμπέτα Ε., *Σχολείο και θρησκεία*, Αθήνα 2003), ενώ του απαγγέλλονται πολλές ακόμη κατηγορίες. Η εικόνα αυτή του μαθήματος και κυρίως η κακή εμπειρία της διαχείρισής του στο παρελθόν αλλά αρκετές φορές και στο παρόν, μπορούν να διαμορφώσουν νομικά ή όποια άλλα επιχειρήματα για την απαλλαγή όσων μαθητών απλώς το επιθυμούν; Πώς είναι δυνατό μια απλή δήλωση ότι δεν επιθυμεί κάποιος τη διδασκαλία του μαθήματος, δίχως καμία περαιτέρω διευκρίνιση, να μη δημιουργήσει νέα δεδομένα στη σχολική και κατ' επέκταση στην κοινωνική και πολιτιστική ζωή του τόπου;

Αναρωτιόμαστε αν ο Συνήγορος του Πολίτη ή η Αρχή Προστασίας έχουν μελετήσει τα αναλυτικά προγράμματα, τους σκοπούς και τους στόχους του μαθήματος των θρησκευτικών, πριν αποφανθούν. Ο χαρακτήρας και η φυσιογνωμία του μαθήματος των θρησκευτικών τα τελευταία χρόνια τείνει να μην είναι κατηχητικός και ομολογιακός, αλλά γνωσιακός και παιδαγωγικός. Συνιστά γνωριμία με τα μορφωτικά αγαθά, τις αξίες και τον πολιτισμό που διαμόρφωσε ο Χριστιανισμός και η ορθόδοξη παράδοση, ενώ παράλληλα η γνωριμία με το θρησκευτικό φαινόμενο γενικά και με τις μεγάλες θρησκευτικές παραδόσεις των λαών, αλλά και τα κοινωνικά και υπαρξιακά προβλήματα του ανθρώπου, προσεγγίζονται με πνεύμα διαλόγου, ελευθερίας και καταλλαγής, μακριά από κάθε είδους φανατισμό ή μισαλλοδοξία. Είναι ανάγκη να τονίσουμε ακόμη ότι το μάθημα των θρησκευτικών στη χώρα μας είναι ενταγμένο οργανικά στον κορμό των μαθημάτων του ωρολογίου προγράμματος. Ενταγμένο, λοιπόν, στην παρεχόμενη από την Πολιτεία εκπαίδευση, το θρησκευτικό μάθημα διαλέγεται με τα άλλα στο πλαίσιο της διαθεματικής προσέγγισης της σχολικής γνώσης. Ως εκ της θέσεώς του στον κορμό των μαθημάτων δεν μπορεί να είναι «μονοφωνικό» και «μονόπλευρο». Αντίθετα, προσφέρει στην υπόθεση της παιδείας στον τόπο μας και έχει πολλά ακόμη

να συνεισφέρει στο πλαίσιο της διαπολιτισμικής αγωγής, της συνάντησης και του διαλόγου των πολιτισμών και των ανθρώπων, καλλιεργώντας θετικά την αποδοχή της *ετερότητας* στον ολοένα και περισσότερο «παγκοσμιομένο» κόσμο μας.

Τα αναλυτικά προγράμματα και τα σχολικά βιβλία των θρησκευτικών που τα υλοποιούν είναι υπόθεση της Πολιτείας και όχι της Εκκλησίας. Σε σχετικά πρόσφατη, μάλιστα, διαμαρτυρία της Εκκλησίας προς το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο για μη συνεργασία στο επίπεδο της συγγραφής των νέων βιβλίων (περ. *Εκκλησία* Δεκ. 2004-Ιαν. 2005), το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο απάντησε ότι «το θρησκευτικό μάθημα δεν αντιμετωπίζεται ως ένα ειδικό μάθημα – με ό,τι αυτό συνεπάγεται – αλλά ως ένα κανονικό μάθημα του σχολικού προγράμματος». Ως εκ τούτου, το αναλυτικό πρόγραμμα και τα βιβλία των θρησκευτικών, σύμφωνα με την σχετική νομοθεσία, «είναι έργο του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου, ως ανεξάρτητης δημόσιας υπηρεσίας η οποία υπάγεται κατευθείαν στον Υπουργό Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων».

Εξάλλου, η κατάρτιση των αναλυτικών προγραμμάτων και η σύνταξη των σχολικών βιβλίων είναι έργο και ευθύνη μελών της επιστημονικής, παιδαγωγικής και εκπαιδευτικής κοινότητας. Για κάθε ζήτημα της εκπαίδευσης, γίνεται ευρεία συζήτηση, αντιπαράθεση απόψεων, ένας ουσιαστικά εθνικός διάλογος. Οι αποφάσεις και τα πορίσματα που αφορούν κάθε μάθημα, άρα και το μάθημα των θρησκευτικών, λαμβάνονται σε ολομέλειες θεσμοθετημένων οργάνων, τα οποία έχουν κύριο μέλημα την εφαρμογή των νόμων της Πολιτείας, την αναπλαισίωση της επιστημονικής γνώσης και την κοινωνική πραγματικότητα. Όσον αφορά το δημόσιο σχολείο τίθεται το ερώτημα αν αυτή η πρακτική θα αλλάξει, προκειμένου να ακολουθηθεί η νομική ερμηνεία και προσέγγιση μιας άλλης ανεξάρτητης αρχής, η οποία και θα επιβάλλεται, λόγω περιβεβλημένου κύρους, ερήμην της εκπαιδευτικής κοινότητας, ερήμην της κοινωνίας.

Αλλά αν το μάθημα μετατραπεί σε προαιρετικό μάθημα επιλογής, τότε θα γίνει πράγματι ομολογιακό και κατηχητικό. Θα απολέσει τον γνωσιακό και παιδαγωγικό χαρακτήρα του, την όποια σχέση και διασύνδεση, άρα και τη δυνατότητα κριτικής, αυτοκριτικής και διαλόγου, με τα άλλα μαθήματα. Θα γίνει κατεξοχήν μονοφωνικό και κλειστό, αφού κάθε θρησκευτική κοινότητα θα έχει νομικά το δικαίωμα να παρέχει τη δική της κατήχηση μέσα στο δημόσιο σχολείο. Το τι ακριβώς σημαίνει παιδαγωγικά μια τέτοια εξέλιξη, οι νομικές θεωρήσεις μάλλον δεν είναι σε θέση να εκτιμήσουν.

Θρησκευτική κατήχηση και δημόσιο σχολείο δεν μπορούν να συνδυαστούν. Αν όντως επιθυμούμε να στερεώσουμε το μάθημα των θρησκευτικών και να μην συμβάλλουμε στον βαθμιαίο εξοβελισμό του από το δημόσιο σχολείο, τότε οφείλουμε να ισχυροποιήσουμε και νομοθετικά τον ανοικτό, πλουραλιστικό, μορφωτικό και παιδαγωγικό χαρακτήρα του. Αν γίνει αυτό, τότε δεν τίθεται ζήτημα νομικής ερμηνείας ή απαίτησης για το δικαίωμα απαλλαγής από το μάθημα των θρησκευτικών.